

POROČILA

IZLOŽBA NARODNE UMJETNOSTI JUGOSLAVIJE

I. Opći podaci

Pripremanje izložbe. Kada je 1947. godine Komitet za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ donio odluku, da pristupi organiziranju izložbe narodne umjetnosti Jugoslavije, on je želio da pošalje u svijet neke vrsti »kulturnu misiju dobre volje«, koja će svijetu govoriti o životu našeg naroda, o njegovim shvaćanjima i težnjama.

On nije mogao učiniti bolji izbor. Jer narodna umjetnost predstavlja kod nas jednu od najdubljih tradicija naše kulture i umjetnosti, koja je najintimnije povezana sa svakodnevnim životom najširih slojeva našega naroda. Kroz nju se naša kultura minifestirala u svom najplemenitijem izrazu, dostojnom, ako ne i višem od narodne poezije, o kojoj je još Goethe govorio sa toliko oduševljenja. Narod je u njoj dao sliku svoje domovine i izrazio svoja shvaćanja o lijepom i dobrom; kroz nju je buktila njegova vjera i ljubav za slobodom. Zar se u bojama ćilimova i pregača ne naziru jasno boje naših pejzaža, zar se u nošnjama muškim ne osjeća ponos borca i radnika, a u nošnjama ženskim čednost i ženskost? Zar ne govori sva ta umjetnost o nezavisnosti i originalnosti jedne kulture, koja je primala mnogo utjecaja sa Istoka i Zapada, da ih uskladi sa svojim shvaćanjima o lijepom i sa svojim potrebama? Ta umjetnost je izrasla iz svakodnevnih potreba. Sve što je nosio, što je darivao i čime se služio, narod je uljepšavao, nadahnujen ljubavlju do svog doma i svojih bližnjih. Ta je umjetnost bila sastavni dio njegovog života od rođenja do smrti, vječna i velika, kao što je vječan i velik život. Prema tome, teško je bilo naći neku drugu izložbu, koja bi uvjerljivije govorila o našoj zemlji i narodu, ne samo zbog onoga, što je ona značila za naš narod i što je ona odražavala; niti samo zbog njene umjetničke vrijednosti, već i zbog toga, što je autor te umjetnosti bio sam narod, taj veliki stvaralac sa hiljade marljivih ruku bezimernih seljaka, pastira i zanatlija.

Posao oko pripremanja izložbe bio je zamašan. Bilo je potrebno godinama prikupljati predmete iz naših etnografskih muzeja (Zagreba, Ljubljane, Beograda, Splita, Dubrovnika, Cetinja, Sarajeva, Banja Luke, Skopja, Novog Sada) i sa terena na selu sa strogim umjetničkim kriterijem, tako da izložba ne bude samo dokumentarna i ilustrativna, već i umjetnička u najvišem smislu te riječi. Stoga se izložbeni fond stvarao, ne samo na osnovu prijedloga etnografskih muzeja, već i na osnovu izbora naših poznatijih umjetnika. Ustvari, u komisiji za izbor eksponata, koju je formirao Komitet za kulturu i umjetnost, nalazili su se pored etnografskih stručnjaka i slikari, tako da su bili zadovoljeni i naučni zahtjevi etnologije i estetski zahtjevi umjetnosti.

Prilikom pripremanja izložbe osobito je bila dragocjena savjetodavna saradnja istaknutih etnografskih i drugih stručnjaka dr. Dobrivoja Drobњаkovića, profesora Univerziteta u Beogradu, dr. Miljenka Filipovića, dr. Milovana Gavazzija, profesora Univerziteta u Zagrebu, Marjane Gušić, direktora Etnografskog Muzeja u Zagrebu, Borisa Orela, direktora Etnografskog muzeja u Ljubljani, dr. Špire Kulišića, direktora Etnografskog muzeja u Sarajevu, Ivana Tabakovića, profesora Akademije likovnih umjetnosti u Beogradu, Vere Kličkove, direktora Etnografskog muzeja u Skopju, Mitra Vlahovića, direktora Etnografskog muzeja u Beogradu i Perside Tomić, kustosa istog muzeja. Na postavkama izložbe u inostranstvu saradjivali su kao etnografi kustosi Etnografskog muzeja u Zagrebu Paula Gabrić i Desa Ribarić, kustos Etnografskog muzeja u Sarajevu Zorislava Marković i kustosi Etnografskog muzeja u Beogradu Bosa Radović i Divna Šobić.

Za umjetničku stranu izložbe bio je, prilikom njenog formiranja, najzaslužniji beogradski slikar Predrag Milosavljević, a kasnije je izložbu preuzeo u svoje ruke zagrebački arhitekt Emil Vičić, koji je dao, ne samo tehničku postavku izložbe, već je prilikom dopuna izložbe učestvovao i u izboru novih predmeta. U tome se mogao mnogo koristiti iskustvom, koje je stekao prilikom svojih putovanja sa izložbom, u svojstvu komesara i arhitekta izložbe.

Sadržaj izložbe. Poslije nekoliko godina sistematskog rada formirana je, tako, jedna zbirka, koja je spadala među najpotpunije i najljepše kolekcije narodnih rukotvorina, ne samo u Jugoslaviji, već i u svijetu. U njoj se nalazilo preko 1400 primjeraka radova raznih grana i tehnika naše narodne umjetnosti sa 32 kompletne narodne nošnje iz svih krajeva naše domovine, oko 60 čilimova raznih tehnika, sa kolekcijama veza, čipaka, marama, jastučnica, pokrivača, ubrusa, torbi, kožuha, preslica, vretena, prakljača, vodira, čutura, svirala, gusala, škrinja, kolijevki, keramike, oružja, nakita, ukrašenih uskršnjih jaja i slika na drvetu i staklu (panjske končnice). U izložbu su bili uključeni i uzorni predmeti savremene primjenjene umjetnosti, radjeni u duhu narodnih tradicija, koji su izlagani uvijek odvojeno od izvornih predmeta narodne radinosti.

To je bila jedna velika izložba. Da bi se prikazala u cjelosti, bio bi potreban izložbeni prostor od oko 1500 m². Ali tako velike prostorije bilo je teško dobiti. Stoga je izložba bila često smanjivana, a ponekad je bila i podjeljena na dvije izložbe, kao što je bio slučaj u Velikoj Britaniji, kada je bila prikazana skoro istovremeno u Londonu i Edinburghu, i u Holandiji, kada je bila otvorena u isto vrijeme u Haagu i Amsterdamu.

Putovanja izložbe u inostranstvo. Izložba narodne umjetnosti Jugoslavije bila je poslata tri puta u inostranstvo.

Na prvom putovanju bila je otvorena u Zürichu u »Kunstgewerbemuseum« od 2. oktobra do 15. novembra 1949 godine, u Londonu u »Academy-Hall« od 21. januara do 16. februara 1950 godine i u Edinburghu u »Royal Scottish Museum« od 31. januara do 28. februara 1950.

Na drugom putovanju izložba je posjetila Norvešku, Dansku i Švedsku. U Oslu je bila priredjena u »Kunstindustrimuseet« u vremenu od 9. februara do 6. marta 1951 g., u Kopenhagenu u »Kunstindustrimuseet« od 7. do 29. aprila 1951 g., a u Stockholmu u Kraljevskoj umjetničkoj akademiji od 19. juna do 19. jula 1951 godine.

Na trećem putovanju izložba je obišla Belgiju, Holandiju, Francusku i Svicarsku. U Bruxellesu bila je smeštena u »Palais des Beaux-Arts« od 9. do

27. februara 1952, u Haagu u Gradskom muzeju od 19. marta do 22. aprila 1952, u Parizu u »Palais Chaillot« od 9. maja do 15. juna 1952, a u Ženevi u »Musée Rath«.

Promjene u sastavu izložbe. Ma kako bila pomno pripremana, izložba je ipak na svom prvom putovanju pokazala neke nedostatke, koji su bili u izvjesnoj mjeri ispravljeni prije polaska na drugo putovanje, ali koji se ipak nisu mogli potpuno otkloniti. Neki krajevi naše zemlje nisu, naime, bili uopće pretstavljeni, kao na primjer Dalmatinska Zagora, ili su bili nedovoljno pretstavljeni, kao na primjer Slovenija i Crna Gora. I pojedine grane narodne umjetnosti bile su zastupljene. Obrada drveta, koja je toliko proširena u Dalmatinskoj Zagori i Crnoj Gori i tamo dostigla zavidan umjetnički stepen, jedva se osjećala na izložbi, a donekle i obrada metala kao i keramika. Ti propusti bili su ispravljeni pred treće putovanje izložbe, kada su muzeji ponovno pregledali svoje zbirke i na osnovu pokazanih šupljina u sadržajnoj postavci izložbe, poslali mnogo predmeta, koji su ne samo omogućili, da ta izložba bude potpunija i da daje zaokruženu cjelinu, već su podigli i njen umjetnički nivo.

Prije odlaska na treće putovanje izložba je bila dopunjena još jednom novinom: slikama zagrebačke slikarke Zdenke Sertić, na kojima je ta naša umjetnica, koja temeljito poznaje narodnu umjetnost i običaje, prikazala na svoj zaseban stilizovano-dekorativan način običaje i nošnje pojedinih krajeva naše zemlje.

Što se tiče tehničke postavke izložbe, i ona je doživjela znatne promjene od prve izložbe u Zürichu 1949 g. do posljednje izložbe u Ženevi 1952 g.

Postavka izložbe. Izložba je bila od strane arhitekta Vičića tako projektirana, da je raspolagala konstrukcijama, opremom i materijalima, koji omogućuju brzo aranžiranje izložbe bez ikakve pomoći od strane muzeja, u kojima se izložba priredjivala. Za postavljanje izložbe projektirane su, i izvedene, specijalne izložbene konstrukcije i vitrine, geografske karte, fotografije, legende na staklu i drvetu. Izložba je raspolagala vlastitim rasvjetnim tijelima i svom potrebnom opremom za instalaciju. Pošto je izložba predviđena za putovanje, konstrukcije su projektirane tako, da se mogu lako sastavljati i rastavljati i slagati u specijalne zaštitne drvene konstrukcije za transport. Vitrine i konstrukcije (podijumi, postamenti, police, drvene ploče za kombiniranje itd.) izradjene su od slavonske hrastovine u prirodnoj boji, laštenoj i luženoj u maslinasto-zelenoj boji. Vitrine su bile ustakljene brušenim staklom od 5 mm.

Nakon iskustva sa prvim postavkama izložbe, došlo se kasnije do smjelijih kombinacija u kompoziciji tehničkih sretstava, već prema raspoloživom izložbenom prostoru. Treba uzeti u obzir da su rokovi za postavljanje izložbe skoro uvijek bili vrlo kratki i da su se radovi završavali na vrijeme zahvaljujući baš toj vanrednoj praktičnosti konstrukcija i vitrina.

Počevši od trećeg putovanja uneseni su u tehnički inventar izložbe elementi pleteni od gulgjene bijele vrbove šibe u razmjeru 300 : 150 cm, koji su potencirali rustični karakter izložbe. Ovi novi elementi zamjenili su veći dio težih konstrukcija i vitrina, koji su bili eliminirani iz izložbe, tako da je izložba sada mogla biti prilikom transporta smještena u tri, umjesto u četiri vagona.

Glavnu orijentaciju o krajevima Jugoslavije pružale su posjetiocima izložbe dvije velike geografske karte (400 × 400 cm), koje su prikazivale proširenost narodnih nošnji i centre narodne radinosti. Za prvu kartu izvela je

slikarica Zdenka Sertić preko stotinu figura visine 30 cm u narodnim nošnjama. Na izložbi je bilo takodje mnogo manjih geografskih karata od 60 × 60 cm u intarziji, preko kojih su bile montirane staklene ploče sa šematskim prikazom rejona i centara svih grana narodne umjetnosti, kao na primjer proširenost muzičkih instrumenata, centri ćilimarstva, čipkarstva, vezova itd. Najmanje geografske karte (30 × 30 cm), koje su bile postavljene pored manekena sa nošnjama, služile su za prikazivanje geografskog položaja pojedine narodne nošnje. Manekeni su bili izradjeni od »papier maché« i bili su poštrceni nitro-celuloznim bojama, prema projektu zagrebačkog kipara Koste Angeli-Radovanija.

Legende za eksponate ispisivane su bijelom bojom na staklenim površinama, i to tako da je natpis bio ispisan na vanjskoj strani vitrine nad eksponatom ili ispred njega, pa je posjetilac mogao prilikom promatranja eksponata čitati istovremeno i opis sa legende.

Izložba je bila uvijek postavljena tako, da je posjetilac prolazio od sjevernih krajeva Jugoslavije prema južnim, to jest od Slovenije preko Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore do Makedonije. Ovakva postavka olakšavala je, da se istovremeno prikažu i prijelazne varijante iz jedne etnografske grupacije u drugu. U okviru pojedinih etnografskih jedinica eksponati su bili grupirani prema materijalu i tehnici. Od tog principa se odstupilo jedino kod izlaganja ćilimova zbog toga, što je veći broj ćilimova bio iz Bosne i Hercegovine i Srbije, a vertikalne površine izložbenih sala tražile su na izvjesnim pozicijama baš ćilimove.

Na izložbi bile su istaknute i uvećane fotografije naših krajeva i tipova, koje su u vještoj kombinaciji sa eksponatima korisno upotpunjavale doživljaj sredine i doprinijele dokumentarnosti izložbe. Te su fotografije bile radovi naših poznatih umjetničkih fotografa, Dabca, Grčevića, Saba i drugih.

Tehnička postavka izložbe skrenula je na sebe naročitu pažnju stranih arhitekata i muzejskih stručnjaka, tako da su neki muzeji zatražili dozvolu da mogu kopirati i koristiti neke njene ideje. Komesar izložbe, arhitekta Vičić, koji je projektirao i aranžirao sve izložbe, bio je izričito hvaljen u stranoj štampi za svoje postavke.

Da bi doživljaj naše narodne umjetnosti, i duha koji ju je inspirirao, bio što razumljiviji, na trećoj turneji izložbe, u Haagu, Parizu i Ženevi, prenosile su se za vrijeme trajanja izložbe naše narodne melodije preko magnetofona. Izložbu su tumačili kustosi stranih muzeja, koji su se prije toga upoznavali sa našom narodnom umjetnošću. U svakoj zemlji bio je izdan katalog na jeziku dotične zemlje, sa predgovorom etnografa prof. Gavazzija i slikara Predraga Milosavljevića, koji je često citirala strana štampa. Za vrijeme trajanja izložbi u mnogim zemljama bila su držana predavanja o našoj narodnoj umjetnosti uz prikazivanje kolor-diapozitiva o našoj zemlji i uz prenošenje narodne muzike.

Za vrijeme od tri godine, koliko je bila prikazivana u raznim zemljama, izložba narodne umjetnosti Jugoslavije se znatno upotpunila i usavršila, kako sadržajno, tako i po svojoj tehničkoj postavi. Prema mišljenju stručnjaka, najbolja je bila u Ženevi. Tako je Švicarska mogla, da vidi prve korake te značajne izložbe i njene posljednje uspjehe.

Uspjesi u inostranstvu. Izložba je pobudila veliki interes u javnosti, štampi i umjetničkim krugovima. Posjeta je svugdje bila velika, osim u Stockholmu, gdje je bila otvorena ljeti van sezone. Najveća posjeta je bila

zabilježena u Edinburghu. Tu je dnevno posjetilo izložbu prosječno 1096 ljudi, ukupno 31.788 posjetilaca u 29 dana.

Izložba je svugdje bila primana sa najvećim svečanostima i publicitetom. Izložbu su mahom otvarale najodgovornije političke ili kulturne ličnosti. U Oslu je izložbu otvorio ministar vanjskih poslova, a u Danskoj i Belgiji ministri prosvjete.

Iz pisanja štampe može se vidjeti kako su strani stručnjaci i umjetnici visoko ocijenili našu narodnu umjetnost. Da pomenemo samo direktora »Kunst-industrimusceta« u Oslu dr. Kiellanda, koji je u svom govoru, prilikom otvaranja izložbe, rekao, da je to najbolja izložba, koju je taj muzej primio i da je ta izložba još jednom pokazala, da je kultura najbolji ambasador, koga može imati jedan narod. Poznati holandski etnolog, dr. Jaap Kunst, izjavio je: »Ako ima još ljudi, koji misle, da je narodna umjetnost nepromenljivo primitivna, da pretstavlja dječji neukus i da ju mogu prihvatiti samo ljubitelji folklor, oni će se ovdje potpuno izliječiti. Za umjetnike i etnologe, za one, koji rade na modi i za sociologe, kao i za historičare umjetnosti, ta je izložba pravo otkriće. A kako je dobro postavljena sa stanovišta muzejske tehnike! Malo ima drugih načina, na koje jedna zemlja u inostranstvu može pokazati svoju dobronamjernost (good will). Ali nema mnogo naroda, koji imaju toliko blago u svojoj narodnoj umjetnosti, kao što ima Jugoslavija.«

Dragovan Sepić

II. Prvo putovanje izložbe

1. Izložba narodne umjetnosti Jugoslavije u Zürichu 1949

Ova izložba bila je zamišljena veoma opsežno. Pored karakterističnih nošnji iz cijele Jugoslavije, te pojedinih predmeta narodnog rukotvorstva, izložba je trebala prvobitno prikazati i predmete primjenjene umjetnosti. Medjutim poslije izložbe u Beogradu, u februaru 1949 godine, bila je na temelju diskusije provedena reorganizacija izložbenog materijala. Sada su se ekspanati izložbe sastojali u glavnom od originalnih predmeta narodnih rukotvorina iz svih predjela FNRJ, te od malog izbora predmeta primjenjene umjetnosti. Izbor materijala za izložbu nije obavljen jedinstveno. Svaka republika, odnosno svaki muzej dao je svoje ekspanate prema svom nahodjenju, bez obzira na predmete drugih muzeja. To je donekle lomilo cjelovitu sliku izložbe.

Ovaj manjak u cjelovitosti izložbe mogao je opaziti stručnjak, dok prosječni posjetilac izložbe to nije uočio. Zahvaljujući samom prekrasnom materijalu, koji je svojom estetskom stranom govorio sam za sebe, izložba je kod posjetnika pobudila vanredno zanimanje, a pojedini primjerci i ushićenje, te je u cijelosti bio izvanredni uspjeh po načinu postave i po izloženom materijalu. Ekspanati iz NR Hrvatske bili su složeni po kriteriju davanja cjelovite slike tog teritorija s obradjenim pojedinim temama, kao prikazom tehnike tkanja, s izborom dimenzioniranih ekspanata, te tema domaća produkcija svile s prikazom najkarakterističnijih primjeraka sviloveza. Ali ni ti ekspanati nisu bili u skladu s materijalom drugih republika. Tako n. pr. kod prikaza žene s otoka Paga i njene čipke na iglu nije bilo nadovezano proširenje tog kruga do Skednja, Slovenskog Primorja. Ili manekeni s nošnjama iz sjeverne Dalmacije (Muć, Obrovac), koji doduše spadaju u sklop dinarske zone, bili su na samoj izložbi predominantni prema manekenima